

ЛАНДШАФТНІ РУБКИ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

МУСІЄНКО С.І.

кандидат сільськогосподарських наук, старший дослідник,
завідувач відділу лісівництва та економіки лісового господарства

ТАРНОПЛЬСЬКА О.М.

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник, відділ лісівництва та економіки
лісового господарства

ЛУК'ЯНЕЦЬ В.А.

старший науковий співробітник, відділ лісівництва та економіки
лісового господарства

КОБЕЦЬ О.В.

кандидат сільськогосподарських наук, старший дослідник, старший
науковий співробітник, відділ лісівництва та економіки лісового
господарства

РУМ'ЯНЦЕВ М.Г.

кандидат сільськогосподарських наук, старший дослідник,
завідувач відділу лісовідновлення та захисного лісорозведення
*Український науково-дослідний інститут лісового господарства та
агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького (м. Харків, Україна)*

У зв'язку зі зростанням антропогенного навантаження на ліси України та світу в цілому та, зокрема на рекреаційно-оздоровчі ліси, особливого значення набуває формування стійких і естетично привабливих лісових ландшафтів. Одним із важливих інструментів такого формування є ландшафтні рубки, які спрямовані на покращення декоративних властивостей насаджень, підвищення їх стійкості та забезпечення комфортних умов для рекреації.

В Україні ландшафтні рубки є складовою системи рубок формування і оздоровлення лісів, які проводять переважно в рекреаційно-оздоровчих лісах і лісах природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, зокрема на деяких територіях природно-заповідного фонду. Їх застосовують з метою формування лісопаркових ландшафтів із високими естетичними й оздоровчими властивостями, підвищення стійкості насаджень до антропогенного впливу та на створення сприятливих умов для рекреаційного використання територій [Особливості проведення..., 2023]. Ландшафтні рубки здійснюють відповідно до чинних нормативних документів і затверджених рекомендацій. Проведення таких рубок передбачає попереднє комплексне вивчення особливостей території, включаючи рельєф, мікроклімат, склад насаджень та інші природні чинники, що дозволяє обґрунтувати доцільність їх застосування [Про затвердження Правил..., 2007; Особливості проведення..., 2023].

Ландшафтні рубки в Україні поділяють на кілька основних видів: ландшафтні рубки догляду, реконструктивні рубки малоцінних насаджень, рубки регулювання співвідношення типів ландшафтів, пейзажні рубки та рубки планування території. Кожен із зазначених видів має своє функціональне призначення та використовується залежно від стану насаджень і поставлених господарських завдань [Про затвердження Правил..., 2007; Особливості проведення..., 2023]. Незважаючи на наявність нормативної бази та окремих наукових розробок, питання ландшафтних рубок в Україні залишаються недостатньо опрацьованими, перш за все технологічно. Це зумовлено обмеженим використанням сучасних підходів до планування лісових ландшафтів, недостатнім рівнем фінансування, дефіцитом підготовлених фахівців і відсутністю єдиної системи оцінювання ефективності проведених заходів [Forest Landscape Restoration..., 2021].

У міжнародній практиці управління лісами поняття рубок, спрямованих на формування та збереження ландшафту, пов'язане з концепціями *landscape tending* (ландшафтний догляд) і *landscape felling* (ландшафтні рубки). Вони передбачають систему заходів, спрямованих на регулювання структури насаджень із урахуванням особливостей природного середовища, рекреаційних потреб населення та вимог щодо збереження біорізноманіття [FAO, 2017].

Одним із ключових принципів сучасного ландшафтного лісівництва є наближення лісогосподарських заходів до природних процесів розвитку лісу. У країнах Європи та Північної Америки широко застосовують такі системи рубок: вибіркові (*selection system*), групово-вибіркові (*group selection*), поступові (*shelterwood system*) і рубки із залишенням частини дерев (*retention forestry*) [Smith et. al., 1997].

Вибіркові рубки передбачають періодичне вилучення окремих дерев або їх невеликих груп із метою підтримання різновікової структури деревостану. Такий підхід забезпечує природне поновлення та збереження стабільного лісового середовища. У країнах Центральної Європи цей метод є основою системи наближеного до природи лісівництва (*close-to-nature forestry*) [Spiecker, 2006].

Поступові рубки проводять у кілька прийомів протягом певного часу, що забезпечує природне поновлення головних деревних видів під частковим наметом материнського деревостану та широко застосовуються в багатьох країнах Європи, зокрема в Польщі та Німеччині [The State Forests in figures, 2017].

У Північній Америці значного поширення набула система рубок *retention forestry*, яка передбачає збереження окремих дерев або біогруп після проведення рубок. Такий підхід сприяє підтриманню біорізноманіття та зменшенню негативного впливу рубок на довкілля [Franklin et. al., 2007].

Методи *landscape tending* (ландшафтні рубки догляду) включають різноманітні заходи догляду за насадженнями, серед яких особливе значення мають проріджування, формування узлісь, регулювання складу та розміщення

деревних видів. Такі заходи спрямовані не лише на підвищення продуктивності лісів, але й на створення гармонійних ландшафтів із високими естетичними характеристиками [FAO, 2017].

Адаптація міжнародного досвіду до умов України є одним із ключових напрямів розвитку сучасного ландшафтного лісівництва. Зростання інтенсивності рекреації вимагає формування більш стійких до навантаження насаджень і забезпечення належного рівня безпеки для відвідувачів [Мусієнко та ін., 2019]. Подальше вдосконалення ландшафтних рубок пов'язане із впровадженням принципів сталого управління лісами, що базуються на збереженні природної структури насаджень і формуванні різновікових деревостанів [FAO, 2018].

Одним із перспективних напрямів є впровадження принципів наближеного до природи лісівництва (*close-to-nature forestry*), що передбачає застосування вибіркових і групово-вибіркових рубок, які забезпечують безперервність лісового середовища та підвищують стійкість лісів до впливу кліматичних змін, пошкодження ентомошкідниками й ураження фітопатогенами. [Spiecker, 2006].

Важливим напрямом є використання принципів *retention forestry*, що передбачає збереження біогруп дерев і природних елементів лісу та сприяє підтриманню біорізноманіття [Franklin et. al., 2007; Gundersen and Frivold, 2008].

Перспективним є впровадження сучасних методів планування із застосуванням геоінформаційних систем (GIS) і дистанційного зондування Землі. У країнах Європейського Союзу такі технології активно використовують для аналізу структури насаджень і прогнозування розвитку лісових екосистем. Використання цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність планування ландшафтних рубок і забезпечити їх проведення з урахуванням природних особливостей територій [Forest Landscape Restoration, 2020].

Формування мозаїчної структури ландшафтів шляхом поєднання різних типів насаджень і відкритих просторів широко використовують у Польщі та Німеччині, що сприяє підвищенню рекреаційної привабливості територій [The State Forests in figures, 2017].

Внаслідок військових дій значні площі лісових екосистем України зазнали механічних пошкоджень, пожеж і порушення просторової структури деревостанів, що зумовлює необхідність проведення спеціалізованих відновлювальних заходів. У післявоєнний період важливу роль у цьому відіграватимуть також і ландшафтні рубки, які спрямовані на відтворення пошкоджених насаджень, формування стійкої просторової структури лісових угруповань та відновлення їх екологічних функцій. Подібні підходи широко застосовують у міжнародній практиці після антропогенних, у т.ч. і воєнних порушень ландшафтів, де управління лісами здійснюється з урахуванням принципів екосистемного відновлення та забезпечення біорізноманіття [Murillo-Sandoval et al., 2020].

Недостатній рівень наукового опрацювання проблеми ландшафтних рубок в Україні обумовлює необхідність проведення спеціальних довготривалих досліджень, спрямованих на оцінювання впливу різних видів рубок на формування структури лісових ландшафтів, біорізноманіття та екологічну стійкість насаджень. Важливим напрямом є створення мережі стаціонарних дослідних об'єктів, на яких можливо здійснювати порівняльний аналіз різних моделей рубок із урахуванням природних умов регіонів України, соціальних потреб та естетичних вподобань населення.

Закладання наукових експериментів дозволить отримати обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації структури лісових насаджень, підвищення їхньої стійкості до кліматичних змін, ландшафтно-естетичної цінності та забезпечення збалансованого використання лісових ресурсів у довгостроковій перспективі.

Отже, удосконалення методів та організаційно-технічних показників проведення ландшафтних рубок в Україні має базуватися на опрацюванні й комплексному використанні сучасних методів планування, екологічно орієнтованих підходів до формування насаджень та адаптації найкращих міжнародних практик. Це сприятиме підвищенню стійкості лісових екосистем, покращенню їх рекреаційної привабливості та забезпеченню раціонального використання природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Мусієнко С. І. Румянцев М. Г., Тарнопільська О. М. Рекреаційне лісівництво : конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 206 – Садово-паркове господарство). Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 165 с.
2. Особливості проведення рубок формування і оздоровлення лісів (методичні рекомендації) / В. П. Ткач, В. Ф. Романовський, Г. Т. Криницький, І. Б. Шинкаренко, В. І. Парпан, О. В. Кобець, М. Г. Румянцев, О. М. Тарнопільська, В. А. Лук'янець, О. Г. Василевський, А. М. Жежкун. Харків: УкрНДІЛГА, 2023. 60 с. <https://doi.org/10.33220/2023.978-617-8113-47-6>
3. Постанова від 12.05.2007 № 724 Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів, проведення інших рубок та робіт, пов'язаних і не пов'язаних із веденням лісового господарства. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF#n10>
4. FAO. Sustainable Forest Management Toolbox. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2017.
5. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/ff1e6259-a55d-4a79-b239-81d18e243538/content>
6. Forest Landscape Restoration in Central and Northern Europe. Taina Veltheim and Brita Pajari (eds.). EFI Proceedings No. 53, 2005. https://efi.int/sites/default/files/files/publication-bank/2018/proc53_net.pdf
7. Forest Landscape Restoration in Eastern and South-East Europe. Background study for the Ministerial Roundtable on Forest Landscape Restoration and the Bonn Challenge. United Nations and the Food and Agriculture Organization of the United Nations. Geneva, 2021.

8. Franklin J.F., Mitchell R.J., Palik B.J. Natural Disturbance and Stand Development Principles. USDA Forest Service, 2007.
9. Gundersen V.S., Frivold L. H. Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden Finnish Forest Centre. Urban Forestry & Urban Greening. Vol. 7, 2008, P. 241-258.
10. Murillo-Sandoval P. J., Van Den Hoek J., Wrathall D. Armed conflict and deforestation in Colombia // Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2020. Vol. 117, № 15. P. 8547–8553. DOI: 10.1073/pnas.2001078117.
11. Smith D.M., Larson B.C., Kelty M.J., Ashton P.M. The Practice of Silviculture: Applied Forest Ecology. New York: Wiley, 1997. <https://studentebookhub.com/wp-content/uploads/2024/preview/9781119270959.pdf>
12. Spiecker H. Close-to-Nature Forestry in Central Europe // Forest Ecology and Management. 2006. Vol. 237. P. 1–8.
13. The State Forests in figures 2017. Poland. Warsaw, 2017. <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/in-english/the-state-forests-in-figures/the-state-forests-in-figures-2017.pdf>